

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՍԻԱՅ ՔՐՈՆԻԿ

Ակնարկ ընկերութիւնների զարգացման պատմութեան վերաբ. Հին համ-
քարութիւնները և նոր ընկերութիւնները—Թիֆլիսում կազմող զործա-
կատարների և գրադէտների ընկերութիւնները:

Ես զգուշացնում եմ ընթերցողներին, որ այս անգամ քրո-
նիկս սովորական բնաւորութիւնը չի ունենալու. մեզանում սկսում
են հիմնւել ընկերութիւններ դասակարգային ինքնօգնութեան վե-
րայ հիմնւած. բայց յօդւածիս մեծ մասը կը լինի ոչ այնքան նոցա
մասին, որքան նոցա առիթով:

Եթէ միջին դարերը համբարական կազմակերպութեան դարեր
էին, մեր ժամանակը—ընկերութիւնների դար է:

Համբարութիւններն էլ մի տեսակ ընկերութիւններ էին, որոն-
ցով ամեն մի դատակարգ կազմակերպւած միութիւն էր ներկայաց-
նում, մի միութիւն, որ հոգս էր քաշում դասակարգի նիւթական,
ոգեկան և արհեստի շահերին մասին:

Ինչպէս էին կատարում համբարութիւնները իրանց այդ կո-
չումը—այդ այստեղ պատմելու բան չէ. բայց բաւական է միայն
ասել որ նոքա պատմական յայտնի զարգացման շրջանի արգասիք
էին. ինչպէս էին ժամանակները, ժամանակի ոգին—այնպէս էլ դա-
սակարգերի ընկերութիւններն էին և ես ուզում եմ ասել միայն, որ
ընկերութիւններ ունենալու գաղափարը նոր չէ, և որ ինչպէս ժա-
մանակները փոխւում են, ինչպէս փոխւում են աշխատանքի ձևերը—
այնպէս էլ պէտք է փոխեն ընկերութիւնների ձևերը:

Նոր դարերի մանաւանդ անհատական ազատութեան սկզբունքը,
որի իրականացումը անհրաժեշտ էր դառել միջնադարեան կարգե-
րից դուրս գալու և նորանոր յառաջդիմութիւններ մտցնելու հա-

մար կեանքի մէջ, այդ սկզբունքը, միացած յառաջդիմութեան գաղափարի հետ, միանգամայն անհաշտելի էր հնուց մնացած համքարութիւնների, նոցա հին կանոնադրութիւնների կաշկանդող ոգու հետ: Մարդկանց աշխատանքին նոր կենդանարար շունչ փչելու համար պէտք էր տապալել համքարական կազմակերպութիւնները, ինչպէս որ գիւղական կեանքը վերափոխելու համար պէտք էր վերացնել ճորտութիւնը և ամենը ինչ կապած էր դորա հետ:

Եւ տապալեցին: 1789 թւականի Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութիւնը ի միջի այլոց վերացրեց նաև համքարութիւնները, ասելով որ մարդիկ ազատ են աշխատել ինչպէս իրանք ուզում են: Թէև համքարութիւնների դէմ գործը սկսել էր նաև դորանից առաջ, բայց նոր սկզբունքը բացարձակապէս յայտարարեց մանաւանդ այդ թւականին: Եւրոպայի մնացած երկիրներում համքարական կազմակերպութիւնները նոյնպէս վերացան, բայց արդէն աւելի ուշ, ներկայ դարուս միջոցում:

Մեզանում հին համքարութիւնները մնացել են դեռ ևս գէթ արտաքինով, բայց արդէն եւրոպական կեանքը աւելի ու աւելի յետ է մղում նոցա:

Խնդիրը սակայն դորանում չէ: Ազատ անհատական աշխատանքի թագաւորութեան սկզբի տարիներում ոչինչ չկար աւելի ատելի քան դասակարգ խօսքը: Դասակարգ խօսքը շատ էր չիշեցնում հին համքարութիւնները, որոնք յառաջդիմութեան խօչընդոտ էին դառել: Այժմ այլ ևս դասակարգեր չկան, ասում էին նոքա. այժմ կան միայն ազատ մարդիկ, որոնք կարող են պարապել ինչով որ ուզեն և ինչպէս որ կ'ուզեն, և ամենքն էլ հաւասար են օրէնքի առաջ: Ել ուրեմն դասակարգս որն է:

Այդ բանն իմանալը կարեւոր է հասկանալու համար նոր ժամանակների ընկերութիւնների զարգացումը: Դասակարգային ոգուց այնքան վախենում էին, որ սկզբում օտարոտի և վնասակար պէտք է թւար, եթէ միևնոյն արհեստի ու դիրքի տէր մարդիկ կամենային իրանց դասակարգի ընդհանուր շահերը պաշտպանելու համար՝ ընկերութիւններ կազմել: Զէ որ ընկերութիւն կազմելու համար պէտք է ընդհանուր շահեր ունենալ. իսկ ընդհանուր շահերը մարդկանց միացնում են դասակարգային զգաց-

մոռնաբոյ, որը չէր կարող խրախուսել մի այնպիսի ժամանակ, երբ հին դասակարգերի իշխանութեան դէմ նոր էին յաղթանակ տարել:

Ամեն ինչ ատուած էր և հալածւած, ինչ դասակարգային էր, հետեւապէս ինչպէս կարող էին խրախուսել նաև ընկերութիւնները, որոնք կարող էին միացնել միեւնոյն գործով, միեւնոյն արհեստով: Նիւթական և հասարակական նման դրութեան մէջ զտնուող մարդկանց? Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ոգուն համապատասխան՝ դասակարգեր չպէտք է գոյութիւն ունենային. ժամանակի ազատամիտ ոգին երեք բան էր միայն ուզում ճանաչել՝ անհատ, ազգ և մարդկութիւն, ատոմներ և տիեզերք: Անհատին ուզում էր տալ ամեն տեսակ ազատութիւններ՝ մտածելու, գրելու, քարոզելու, աշխատելու և այլն, և այդ անհատները պէտք է միանան միայն ընդհանուր ազգային և ընդհանուր մարդկային շահերով: Ուրիշ շահեր նա չէր ուզում ճանաչել:

Իրականութիւնը սակայն այլ բան ցոյց տուեց. նա ցոյց տուեց, որ կեանքում գոյութիւն ունի Վոլիւ գոյութեան համար, կան ուժեղներ, կան և թույլեր, և որ մարդկանց թոյլ կամ ուժեղ լինելը միայն անհատական, ֆիզիոլոգիական յատկութիւններից չեն յառաջանում, այլ և այն կախումից, որ ունի մարդկային մի գործունէութիւն մի ուրիշ գործունէութիւնից, մի պաշտօն՝ մի ուրիշ պաշտօնից, հետեւապէս նոյն կախումը պէտք է ունենան նաև մարդիկ միմեանցից: Արդ, եթէ մի որոշ պաշտօնի մարդիկ, հանգամանքների բերմունքով, կախում ունեն մի ուրիշ պաշտօնի տէր մարդկանցից, չէ թէ առաջինները կը հարստանան երկրորդից, եթէ միջոցներ ձեռք չառնեն այն՝ հասարակական տեսակէտից աւելի թոյլ մարդկանց շահերը պաշտպանելու, նիւթապէս աւելի ապահով կացութեանելու և այդպիսով մի յայտնի չափով նոցա ազատելու համար աւելի ուժեղների կամայականութիւնից:

Շատ էլ որ պնդենք թէ օրէնքի առաջ ամենքը հաւասար են, բայց ով կարող է ուրանալ, որ իրաւունքների հաւասարութիւնը օրէնքի առաջ դեռ չի հաւասարեցնում գործարանական բանուորների դրութիւնը՝ գործատէրերի դրութեանը, գործակատարների դրութիւնը՝ վաճառականների դրութեանը և այլն: Ինչից է որ

կազմուած են դասակարգեր եթէ ոչ դրութեան հաւասարութիւնից աջն մարդկանց, որոնք նման պարապմունք ունեն։

Ահա ինչու գոյութեան կուի մէջ մարդիկ հարկ են տեսնում միանալ և ընկերութիւններ կազմել՝ ոչ միայն բարձր իդէալական նպատակների համար, այլ և իրանց դասակարգային կարօտութիւնները միահամուռ ոյժերով դարմանելու համար։

Նորագոյն օրէնսդրութիւնները, հալածելով հանդերձ հին ձևի ընկերութիւնները, այժմ պարզ հասկացել են դասակարգային ինքնապաշտպանութեան և ինքնօգնութեան օրինաւորութիւնը։ Եւ այժմ Եւրոպայում բազմաթիւ են այն ընկերութիւնները, որ դրդւած են այդ զաղապարից և հիմնւած են այդ սկզբունքի վերայ։ Աւանց այդ ընկերութիւնների՝ ամենաթոյլ դրութեան մէջ գտնուող դասակարգերը կը դառնային փակօրէնական ստրուկներ կապիտալով աւելի զօրեղ մարդկանց ձեռքում։

Եւ ահա այն, ինչ մի հարիւր տարի առաջ խաւարամիտ ձեռքատումների նշան էր համարուում, այժմ՝ նշան է գիտակցութեան, որովհետեւ ճանաչել իրան մի դասակարգի անդամ միւս՝ նման դրութեան մէջ գտնուողների հետ՝ գիտակցութեան յառաջդիմութիւն է։ այդ գիտակցութիւնն է որ մարդկանց կարող է խմբել և միանոյն նպատակներին ծառայեցնել նոցա։ Ընկերութիւնները՝ հետեւանք են այդ գիտակցութեան։

Մեղանում այդ գիտակցութիւնը նոյնպէս սկսում է երևան գալ և միայն պէտք է ուրախանալ այդ երևոյթին։ Ահա կազմուած է Թիֆլիսում գործակատարների փոխադարձ վարկի և օգնութեան ընկերութիւն, ահա աշխատում են կազմել հայ գրագէտների, գիտնականների և մանկավարժների օգնութեան ընկերութիւն, վաղը, միւս օր թերևս լսենք Նաբալի բանւորների փոխադարձ օգնութեան ընկերութեան մասին, և այլն։

Դոքա արթնացած դասակարգային գիտակցութեան արշալոյսի ճաճանչներն են. նոքա կուլած կը լինեն ոչ թէ մարդկանց պինդ սեղմելու իրանց դասակարգային նեղ շրջանակի մէջ, այլ ընդհակառակը՝ կուլած կը լինեն թեթեւացնելու այն տառապանքները, որ մարդիկ քաշում են շնորհիւ իրանց դասակարգի սուղ պայմաններին, հետեւապէս պէտք է օրհնեն որ այդ նեղ շրջանակից

մարդիկ հնարաւորութիւն ունենան իրանց միտքը ազատել և մասնակցել տալ աւելի ընդհանուր մարդկային ոգեկան և մտաւոր բարիքներին:

Ես խօսեցի արթնացած գիտակցութեան մասին. որքան մխիթարական կը լինէր եթէ այդ լիովին ձիշդ լինէր. և ես շտապում եմ մի քայլ յետ անել: Տեղիս գործակատարները տասնուհինգ տարի առաջ, երբի յորդորներով ոչ գործակատարների, մի ընկերութիւն կազմեցին, կանոնադրութիւն մշակեցին որ և հաստատուեց 22-ն նոյեմբերի 1877 թւականի: Ընկերութիւնը կոչւում էր՝ Թիֆլիսի գործակատարների Ընկերութիւն փոխադարձ օգնութեան համար: Ձիշդ է, կանոնադրութիւնը շատ էլ լաւերից չէր. բայց եթէ գիտակցութիւն լինէր՝ կարելի էր նորան փոխել: Եւ ինչ. այդ ընկերութիւնը անունով մի քանի տարի գոյութիւն ունեցաւ, երբի ոչ ոքին չ'օգնեց և 1881 թւականին իւր խղճով գոչքն էլ ծախեց ու գոյութիւնը խալաւ կորցրեց, առանց որ և է մէկին ցաւ պատճառելու: Եւ ահա այժմ նորից, սկսած անցեալ 1891 թւականի յուլիսի 7-ից, ջանքեր են անում նորից հիմնելու գործակատարների մի ընկերութիւն: Արդեօք որքան է յաւաջառադիմել այդ ժամանակամիջոցում գործակատարների դասակարգը: Գուցէ և յաւաջադիմել է, այդ ես չը գիտեմ, բայց արտաքին մի քանի նշաններից դատելով՝ այդ գիտակցութիւնը նորանում այժմ էլ բաւականաչափ ուժեղ չէ, որպէս զի այդ դասակարգը ինքը իւր հոգսը քաշել գիտենայ: Ներկայ նոյեմբերի 22-ին նշանակած էր ընդհանուր ժողով, ուր քննեց կանոնադրութեան նախագիծը: Եւ ինչ! Ժողովին ներկայ գտնւեցին Թիֆլիսի երեւի ոչ պակաս քան հազար գործակատարներից ընդամենը երկու տասնեակ հոգի:

Այդ յամենայն դէպս ցոյց է տալիս որ գործակատարների դասակարգը ինքը իւր սեպհական ոյժերով իւր հոգսը քաշել չը գիտէ և որ նա կարօտ է աւելի ինտելիգէնտ շրջանների խորհուրդին և առաջնորդութեան:

Լ Ո Ւ Ս Ի Ն Ի: